

'פתוח בר-קִימָה' ו'קִימוֹת' - על מושגים והשתקפותם בלשון

1. מילי פתיחה והבהרה

1.1 אחת התופעות המאפיינות את עולמנו בעשורים האחרונים היא יצירת ידע חדש בקצב מוגבר בתחומי החיים השונים. בעולם המדע למגוון תחומיו מדברים על תורות, תופעות ומושגים חדשים. בעולם המעש מדברים על המצאות וחפצים חדשים. לכל אלו יש ליצור מילים בשפה שכן הקיום יכול להיות מובן רק דרך השפה. לרוב, המילים החדשות מומצאות באנגלית (בצרפתית או בגרמנית), ורק אחר כך הן מתורגמות לעברית, אלא אם כן מדובר במונח האופייני רק לישראל או לתרבות העברית. בישראל האקדמיה ללשון העברית מופקדת על קביעת המילים החדשות.

1.2 דרכי האקדמיה ללשון העברית בקביעת תרגומים עבריים למילים לועזיות הן אלו:

- (א) יצירת מילה בדרך של שורש ומשקל; נבחר שורש המתאים להביע את העניין הנדון והוא ניצוק למשקל המביע את המשמעות הכללית¹ של המונח;²
- (ב) יצירת מילה בדרך של הוספת סופית בעלת משמעות למילה המצויה בלשון;³
- (ג) קביעת צירוף מילים שכל אחת כשלעצמה מצויה בלשון אך הצירוף של השתיים הוא החידוש;⁴

1 רוב המשקלים - אין להם במקורותינו משמעות מוגדרת. הנטייה של דורנו לראות במשקל חלק ממשמעות המילה נראית לכל המחדשים נטייה חיובית, ויש בה משום השראה מבורכת ליצירת מילים בלשונו. אולם חברים רבים באקדמיה מסתייגים מאוד מהאמונה שלמשקל יש משמעות (וכך נקבעה סוכרת ולא סכרת, מקרר ולא מְקָרֵר (בהט, תשמי"ז).

2 כגון 'סמליל' (במקום 'לוגו'), השורש - סמ"ל; המשקל - 'קטליל' המביע הקטנה.

3 כגון 'נעימון'; הבסיס 'נעימה' + הצורן הסופי 'ון' המביעה הקטנה - תרגום ל-ringtone.

4 כגון 'שיווק בטלפון' - תרגום ל-telemarketing.

(ד) בחירת מילה המצויה במקורות במקום המילה הלועזית;⁵ בדרך זו יש חידוש לשון שאינו חידוש משום שהמילה אינה חדשה, רק המשמע. מעלים מספרות הדורות מילים נשכחות שמשמען המדויק אינו ידוע עוד ואין הוא בשימוש, וממלאים אותן תוכן חדש;⁶

(ה) אימוץ מילה שכבר השתרשה בציבור להבעת המושג החדש; פעמים רבות הקהילייה המדעית, אנשי תקשורת או רעיונאים ממציאים מונח החסר להם בעבודתם. בדרך כלל המונח מתקבל בציבור העוסקים בתחום משום שצליליו קליטים והוא הולם את המשמעות המיוחסת לו.

(ו) יצירת הלחם משתי מילים המצויות בשפה; דרך זו ננקטת רק לעתים רחוקות.⁷ לדרך זו מתנגדים רבים משום שאינה מעוגנת במקורותינו (בהט, תשמ"ז; ינאי, תשמ"ט-תש"ן; גדיש, תשס"ח).

1.3 בישיבת המליאה של האקדמיה לשון העברית, ישיבה רנ"ג (ב-27 במרס 2000), נקבעו מונחים חדשים אלו: **פיתוח בר-קיימה** תרגום ל-sustainable development **ימות** תרגום ל-sustainability. לבירור מונחים אלו ודרכי היווצרותם מוקדש מאמר זה.

2. המושגים, משמעותם והמונחים המייצגים אותם בשפה

2.1 הבהרת המושג המובע במונח 'פיתוח בר-קיימה':

בעקבות החלטה של האו"ם התבקשה בשנת 1983 גרו הארלם ברונטלר, ראש ממשלת נורבגיה באותה עת, להקים נציבות עולמית בלתי תלויה לסביבה ולפיתוח ולעמוד בראשה. תפקיד הנציבות היה להציע לקהילה הבין-לאומית תכנית לטווח ארוך להנהגת שינויים בהתפתחות הכלכלית והחברתית מתוך גישה הדואגת לסביבה. בשנת 1987 פרסמה הנציבות את הדו"ח שלה הקרוי 'עתידנו המשותף'. הדו"ח מדבר על אחריות האנשים להידרדרות הסביבה בכדור הארץ

5 עיקרון זה ניסח יחיאל מיכל פינס בזו הלשון 'הגדולה שבמעלות למילה חדשה - אם איננה חדשה'.

6 כך נתחדשו המילים 'אקדח', 'מרגמה' - כולן מן המקרא. במקרא הן לא היו קשורות לכלי נשק.

7 כגון 'מדרחוב'; הלחם של 'מדרכה'+'רחוב'.

ועל המחויבות המשותפת של כל תושביו לפעול לשינוי. דו"ח זה הציג חלופה אחראית להתנהגות בני האדם השואפת ל'**מיילוי צורכי דור ההווה מבלי לפגוע ביכולתם של הדורות הבאים**⁸ **לספק את צורכיהם**'. חלופה זו הוגדרה **'פיתוח בר-קיימא'** (על פי האתר של המשרד לאיכות הסביבה).

פיתוח בר קיימא הוא פיתוח אשר יכול להתקיים זמן רב ביותר באותו אופן, מכיוון שהוא אינו פוגע בבסיס המשאבים שעליהם הוא נשען. בפיתוח בר קיימא, ניצול המשאבים נעשה בקצב המאפשר לתהליכים הטבעיים לחדש את המשאבים שנוצלו. פיתוח זה מגביל את גידולו לפי כמות המשאבים והתחדשותם על פני כדור הארץ, ודואג לטפח את המערכות הטבעיות המספקות לנו ישירות או בעקיפין את מרבית המשאבים הללו. הפיתוח מתוכנן ואינו יוצר בסביבתו מפגעים לא-הפיכים. עקרונותיו המרכזיים הם (א) הסתכלות הוליסטית בכל פעולה אנושית וחשיבה על השלכותיה במובן הסביבתי-חברתי; (ב) חיסכון מרבי בצריכת משאבים (קרקע, מים, אויר, מגוון ביולוגי) תוך שימת דגש במשאבים מתכלים ומשאבים במחסור; (ג) צמצום במקור של מפגעים על ידי פנייה לתהליכי ייצור שאינם יוצרים את הפסולת, להבדיל מפתרונות של 'קצה הצינור' (יצירת פסולת ואחר כך התמודדות עמה); (ד) שאיפה לשוויוניות: בדיקת האוכלוסים המושפעים - המרוויחים והמפסידים מן הפיתוח הכלכלי המתוכנן ומצריכת המשאבים (על פי ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית).

ביקורת על המושג: פעילי סביבה רבים מבקרים את המושג 'פיתוח בר קיימא' וטוענים כי הוא טומן בחובו סתירה פנימית: מדיניות כלכלית המבוססת על מושגי פיתוח וצמיחה הבאים על חשבון דלדול משאבים טבעיים אינה יכולה להיות מוגדרת 'בת קיימא'. משאבים, כגון נפט, נצרכים הרבה יותר מהר משהם מתחדשים באופן טבעי, ורק ממשיכים להידלדל. עוד נטען כי המושג 'פיתוח בר קיימא' בעצמו, הומצא על ידי חברות עסקיות כדי להראות שגם שהקפיטליזם יכול

8 בארץ פועל בכנסת "נציב הדורות הבאים" אשר אמור לבחון כל תכנית המובאת לאישור ה"ממשלה" ממשלה בעיניהם של הדורות הבאים, עד ה-31 בדצמבר 2006 כיהן בתפקיד זה שלמה שהם, אך לאחר סיום כהונתו נותר התפקיד לא מאויש, ועתידו לוט בערפל.

להיות ידידותי לסביבה, ולהשקיע אנשים המנסים לעורר מעבר למערכת ערכים 'סביבתית' (על פי WikiCritic, המילון הביקורתי על מושגי כלכלה וחברה).

2.2 דיון במונח 'פיתוח בר-קיימה':

2.2.1 המונח באנגלית:

במילון אנגלית של אוקספורד במרשתת, המונח sustainable development מצוי רק בתוספת משנת 2001. הוא מובא בהקשר של כלכלה (הדוגמה הראשונה היא משנת 1972) ובהקשר של אקולוגיה (הדוגמה הראשונה היא משנת 1980). ההסבר המובא במילון הוא כדלקמן:

Forms of human economic activity and culture that don't lead to environmental degradation, esp. avoiding the long-term depletion of natural resources.

בדוגמות מתחום הכלכלה יש גם הצירופים האלה: (1) sustainable growth (ציטוט ממילון לכלכלה מודרנית של מקגרו והיל משנת 1965); (2) sustainable yield (המובאה הראשונה - משנת 1971); (3) sustainable population (המובאה הראשונה - משנת 1976). כאן המשמעות של שם התואר היא capable of living maintained at a certain level or rate. במשמעות זו עדיין אין רכיב המשמעות של הימשכות לאורך זמן. יש גם דוגמות ל-sustainable city (המובאה הראשונה - משנת 1989) ול-sustainable tourism (המובאה הראשונה - משנת 1987).

2.2.2 תיאור הדיון בקביעת המונח בעברית:

הצעת הוועדה למילים בשימוש כללי⁹ - הפועלת באקדמיה ללשון

9 הוועדה למילים בשימוש כללי מוצאת חלופות עבריות למילים לועזיות שאינן בתחום עיסוקן של ועדת מונחים מקצועית. רוב המילים שהוועדה דנה בהן הופנו אליה מן הציבור. לפני הבאת המילה לוועדה נערך בירור יסודי ומעמיק עם מומחים ובעלי ידע בתחום שהמילה שייכת לו; מנסים לברר מה מהות הדבר שהמילה מסמנת, מה דרכי השימוש בה (הקשריה התחביריים, האם נחוץ לגזור ממנה פועל או שם תואר וכו'), מהן החלופות המשמשות אותה בעברית (אם יש כאלה), מה המילה המקבילה המשמשת בלשונות אחרות). לעתים מוזמן לשיבת הוועדה איש מקצוע והוא מציג

העברית - לתרגום המונח sustainable development ל'**פיתוח בר-יָמָה**' הובאה לדיון בישיבת המליאה של האקדמיה ללשון העברית (ישיבה רנג) ב-27 במארס 2000.

תוח.

מְקִיָּם. **תוח אָשִׁישׁ**.

מְשֻׁמֵּר, **פִּתּוּחַ עֲמִיד**. **תוח מתְקִיָּם**. המונח הובא בעבר בהודעה למליאה, ואז הוצע המונח **פִּתּוּחַ שְׁרִיר**, אך לפני הישיבה נמסר על שימוש הרב ביותר של המונח '**פיתוח בר-קיימא**' במסמכים של משרדי ממשלה ושל גופים אחרים, והוחלט - על דעת נשיא האקדמיה - שלא להביא את הצעת הוועדה - פִּתּוּחַ שְׁרִיר - למליאה.

הדיון בישיבה החל בהבהרה, ואולי אף בהתנצלות, כי הוועדה **תוח בר-קִימָה** כבר היה בשימוש נרחב בקרב העוסקים בתחום. לולא כן לא הייתה סיבה מיוחדת לראות בו ביטוי מתאים להבעת הרעיון שבמושג שָׁפֶן אין קשר **ר-קִימָה(א)** במקורותינו לפיתוח שמדובר בו ול-sustainable באנגלית. בישיבה הוסבר כי מדובר בפיתוח שעניינו אכילת פִּרוֹת המשאבים מבלי לפגוע במשאב עצמו. הדבר דומה ל-נכסי מְלוֹג שבדיני הנישואין,¹⁰ ולו היה השם 'מְלוֹג' מובן בימינו, אולי היה **תוח מְלוֹג**.

לפני הוועדה את העובדות הנוגעות למילה ולשימושה, והוא משיב על שאלות של חברי הוועדה.

הוועדה דנה בכל מילה בשתי קריאות. אחרי הקריאה הראשונה ההצעות שהועלו בוועדה נשלחות לחברי האקדמיה לקבלת הערות, ובעת הצורך נעשים עוד בירורים בעקבות הדיון בוועדה. התגובות ותוצאות הבירורים מובאות לפני הוועדה בדונה במילה בקריאה השנייה, והוועדה מגבשת את הצעתה בהצבעה. המילים העבריות שהוועדה מציעה מובאות לפני מליאת האקדמיה. כל מילה נדונה במליאה ומאושרת או נדחתה. חברי הוועדה הם מחברי האקדמיה ללשון העברית ומעובדיה - בלשנים, סופרים ומתרגמים, חוקרי הטקסט העברי לדורותיו; אנשים מחוץ לאקדמיה מהתקשורת, ממדעי הטבע ועוד (על פי אתר האקדמיה).

10 נכסים שהאישה מביאה לאישה עם נישואיה או שבאים לה בירושה או במתנה לאחר נישואיה; מנכסים אלה רשאי האיש לקבל רק את פירותיהם (הרווחים שהם מכניסים) אך הנכסים עצמם אינם שייכים לו אלא לאישה בלבד ולפיכך אינו אחראי לאבדתם או לנזקיהם.

תמיכה לכשרותו של הביטוי בר-קיימה במשמע הניתן לו בביטוי הנדון אי אפשר למצוא באנגלית, אלא בגרמנית (nachhaltigkeit) ובצרפתית (développement durable). המונחים בשתי שפות אלו **ר-קיימה**.

ההסתייגויות מן המונח 'פיתוח בר-קיימה' שהועלו בדיון הן אלו: (א) במונחי צבעות (משנת תשנ"ג) אחד התרגומים שנקבע ל-durable בעברית הוא 'בר-קיימה'. המושגים sustainable ו-durable אמנם קרובים זה לזה, אבל יש ביניהם הבדל: durable פירושו **קיים**, ו-sustainable פירושו **מתקיים**, ובמקצועות הטכנולוגיים ההבחנה בין השניים חשובה. לכן הועלתה הצעה אחרת, במקום 'בר-קיימה', והיא המונח **פיתוח מתקיים**;

(ב) הרכיב **בר**-בעייתי משום נטייתו החריגה. הציבור נוקט פעמים הרבה את הצורות השגויות **ברת**-, **ברי**-, **ברות**-. נאמר שאם אין מנוס מ**בר-קיימה**, לפחות ישמש הרכיב **בן**- במקום **בר**-. הצעה אחרת הייתה לנקוט את המונח **בן-קיום**;

(ג) מאחר ש**בר-קיימה** מקביל ל-viable באנגלית, אין ראוי להרחיב את משמעותו לכיוונים אחרים לגמרי.

בדיון הוזכרה גם הצעת המיעוט שהובאה בוועדה למילים בשימוש כללי, והיא - **פיתוח של קיימה**. ההצעה זכתה בוועדה בלא מעט תומכים.

אף כי איש המקצוע שהשתתף בדיון בוועדה למילים בשימוש כללי הדגיש, כי איננו מצפה שהאקדמיה תהיה חותמת גומי ותאשר את המונח הרווח - **פיתוח בר-קיימה** - וכי אם השוני מן המונחים הרווחים לא יהיה גדול, יש סיכוי שגם הצעות אחרות תתקבלנה, העדיפו חברי הוועדה את המונח המקובל בתחום. בישיבה נאמר בפירוש כי שימושו הנפוץ ביותר של המונח הוא מן השיקולים שמתחשבים בהם בעת קביעת מונח עברי. מן הדיון בישיבה נתקבל הרושם כי שירוש המונח נראה לחברי הוועדה בלתי אפשרי.

אלו תוצאות ההצבעה שנערכה: בעד **פיתוח בר-קיימה** - 8; בעד **פיתוח ל קיימה** - 2; בעד **פיתוח מתקיים** - 3; בעד **פיתוח בן-קיום** - 2. (זיכרונות האקדמיה, תשס"ז עמ' 81-88).

הוחלט אפוא לקבוע את המונח פיתוח בר-קיימא (sustainable development).

כאן המקום להעיר כי מרדכי מישור הראה¹¹ שדווקא הצורה 'קיימא' בסימן הניקוד פתח בקו"ף - זו שבפי כל עדות ישראל - היא הצורה המקורית, ונראה שהצורה 'קיימא' בשווא בקו"ף היא פרי קביעתו של מדקדק כלשהו שהשפיע על בעלי המילונים למן שנת תרצ"ה.

2.2.3 ניתוח הדיון בקביעת המונח והבהרות בנושא:

בתחילת דברינו נביע פליאה על שבדיון בישיבת המליאה של האקדמיה לא הוזכר השימוש בביטויים 'של קיימא' ו'בן קיימא' במקורותינו. ייתכן שבדיקת הנושא הייתה מראה כי יש בסיס לדברי בנדויד (תשל"ד) שיש שתי דרכים בעברית - במקום המונח בארמית 'בר-קיימא': (א) **בן קיימא**: שיש לו סיכויים לחיות, בן חיים, בן-קיימא; **מעולם החי**: ביצים בנות קיימא; אפרוחים בני-קיימא, ולדות בני קיימא. (ב) **של קיימא**: כל דבר שיכול להתקיים, לעמוד; **מן הדומם**: דבר של קיימא; קשר של קיימא; שלום של קיימא.

בקביעת המונח 'בר-קיימא' לתרגום sustainable יש תוספת משמעות למונח קיים. לכן אין לראות במונח זה חידוש אמתי.

המילה 'בר-קיימא' ממשיכה להתקיים בשתי משמעויותיה הקודמות: במשמעותה מן המקורות ובמשמעותה משנת תשנ"ג במונחי הצבעות, אך קיבלה בשנת תש"ס משמעות חדשה במונח 'פיתוח בר-קיימא'. בדרך כלל כשהאקדמיה נותנת משמעות חדשה למילה קיימת, המשמעות הישנה אינה בשימוש. בקביעה החדשה של האקדמיה הפך הביטוי 'בר-קיימא' לפוליסמי.¹² למעשה, הייתה כאן 'השלמה' של האקדמיה עם ההנחה שלא תוכל לשרש את המונח

11 במאמרו "בר קיימא, בר קיימא, בר קיימא" (לשונונו לעם כד [תשל"ג], עמ' 261 ואילך).

12 גושן-גוטשטיין (1969) טוען כי אין ביטוי במקורות שאינו קיים בפוטנציה ושגם אם אינו מתועד היום, יוכל לשמש בעתיד. ניר (תשנ"ג) כותב כי לא תמיד אפשר לקבוע אם מילה מסוימת או משמעה חדלו לשמש את דוברי השפה ואת הכותבים בה. לעתים הם משמשים רק בספרות.

הרווח בציבור ולהשריש מונח חדש. נראה לנו כי עדיף היה לקבוע את המונח 'פיתוח מתקיים'. למונח זה שני יתרונות: (א) אין הוא תפוס במשמעויות אחרות; (ב) הוא משקף ביתר דיוק את משמעות המושג. בהתחשב בהיות המונח 'פיתוח מתקיים' רחוק מדיי מהביטוי הרווח 'פיתוח בר-קיימא', עדיף היה לשנותו במידה מזערית ל'פיתוח של קיימה'. ביטוי זה אינו מכיל יסוד ארמי, קל יותר בהטיה ומתאים למצוי ברגיל בלשון חז"ל -שימוש בישל קיימא' כשגרעין הצירוף דומם.

הקביעה שהצורה תהיה 'בר-קיימה' ולא 'בר-קיימא' מתאימה להחלטה של האקדמיה כי שמות שנתגלגלו לעברית מן הארמית והמשמשים בצורת נקבה, נכתבים ב-ה"א בסופם. במונח 'פיתוח בר-קיימה' יש באותו ביטוי הן שמירה על יסוד ארמי אחד הן הפיכת יסוד ארמי אחר לעברי.

המונחים 'קיימא(ה)' 'בר-קיימא(ה)' במשמעם שבמקורות מצויים במילונים אלו:

ערך	מילון/אוצר מונחים	הערות	רובד לשון	משמעות
יָמָא	קלצקין			1. קיום; השארות; Bestandigkeit; dauer 2. מציאות; עמידה; Existenz; bestand 3. התמדה; השארות; Dauer; forbestand duration
יִימָא, יִימָה	יסטרוב		לשון חז"ל	Existence, duration, permanence (used in Hebrew dictionaries)
יָמָה	בן יהודה		לשון חז"ל	קיום
יָמָא	כנעני			דבר שיש בו קיום, יציבות

ערך	מילון/אוצר מונחים	הערות	רובד לשון	משמעות
קיימה קָמָה	מילון ההווה	נקבה, שם פעולה של 'קָמָה'. בעיקר בביטוי 'בן קיימה'.		קיום יציב
קיימא - קָמָא	מילון ההווה	צורה משובשת של 'קיימה' בעיקר בביטוי 'בר קיימא'.	על דרך הארמית	קיום
בן קיימא (בערך 'קיימא' 'קיימה')	יסטורוב		לשון חז"ל	A viable (child) Having vitality
בן קיימא/ בר קיימא (בערך 'קיימא')	גור		לשון חז"ל	שיש בו קיום, שהוא מתקיים, שיוכל להתקיים
בן קיימא (בערך 'בן')	גור		לשון חז"ל	היכול לחיות, המסוגל והעלול לחיות
בר קיימא/ של קיימא	מאלף עד תו (מדן)		ארמית	משתמר, יכול להישאר קיים.
בן קיימא (בערך 'קיימא')	אבן שושן (תשכ"ט)		חז"ל	שיש לו קיום, שהוא חי ובריא

דוגמות מן המקורות: בן-יהודה מביא דוגמות גם ל'בן קיימא': 'הפילה אשתו, אינו נזיר, רבי שמעון אומר, יאמר אם היה בן קיימא הרי אני נזיר...' (נזיר ב ח); ל'בני קיימא': 'האם רובצת על האפרוחים או על הביצים, מה אפרוחין בני קיימא אף ביצים בני קיימא (חולין יב ג); וגם ל'של קיימא': 'החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה, בזמן שהולד של קיימא הוא

מותר... אין הולד של קיימא הוא אסורי' (יבמות ד א). אצל גור ואבן שושן מצויה הדוגמה הבאה המצויה גם אצל בן-יהודה: 'כאן - בנפל, כאן - בבן קימא' (נידה כו ו).

בעברית חדשה:	מילון	תרגום	רובד לשון	הסבר/פירוש
בר קימא (בערך 'בר')	אבן שושן (תשכ"ט)		מספרות ההשכלה עד ימינו	בן-קימא, יציב, מתקיים לאורך ימים
בר קימא / בר קימא בן קימה	אבן שושן (2003)		עברית חדשה	יציב, מתקיים לאורך ימים.
בר קימא (בצירופים של 'קימא')	רב מילים ממוחשב	Lasting, durable, .stable		שיש בו ממש, חי, שמתקיים לאורך זמן, יציב ועמיד

על פי ויקיפדיה, מתברר כי גם במונחים אחרים שהצירוף 'בר-קיימה' (כגון: סביבה בת קיימה, חקלאות בת קיימה, תחבורה בת קיימה, תיירות בת קיימה), מצוי בהם הכוונה היא למהות, להתנהגות או לאורח-חיים היכולים להתקיים כפי שהם לאורך זמן בלי לקרוס.

ראוי לציין כי נוסף על המונח 'בר-קיימה' מצוי במידה רבה מאוד באותו משמע גם המונח 'מקיים' - תרגום ל-sustainable. במרשתת מצאנו שם תואר זה פעמים רבות: 'רשויות מקומיות מקיימות', 'מינהל מקיים לרשות מקומית', 'כיוונים לעשייה מקיימת' (באתר של המשרד לאיכות הסביבה).

2.3 הבהרת המושג המובע במונח 'קיימות':

קיימות (sustainability) היא אידאולוגיה ואידאל של ניסוי לספק את התוצאות הטובות ביותר בעבור המין האנושי ובעבור הסביבה הטבעית הן כיום הן בעתיד הרחוק. מושג זה מוסב אל היבטי ההמשכיות החברתית, הכלכלית, המוסדית והסביבתית של החברה האנושית וגם לסביבה הטבעית. **הקיימות** מיועדת להיות אמצעי לעיצוב הפעילות האנושית והתרבות כך שהחברה והחברים בה יוכלו למלא את צורכיהם ולהגשים את הפוטנציאל המרבי שלהם תוך

שמירה על המערכת האקולוגית ועל מגוון המינים, תוך תכנון לשמור על היכולת לקיים אידאלים אלו במשך תקופה ארוכה מאוד. קיימות משפיעה על כל רמה ורמה של ארגון חברתי או עיצוב טכנולוגי - מרמת היחיד, עבור בקהילות ושכונות וכלה בעולם כולו (על פי WikiCritic, המילון הביקורתי על מושגי כלכלה וחברה).

קיימות היא השקפת עולם דמוקרטית אופטימית השמה במרכז את כבוד האדם וחירותו מתוך הבנה עמוקה שכולנו חלק ממארג החיים המזין את כל היצורים על פני כדור הארץ ומקיימם. **קיימות** פירושה לגלות גילוי מחודש את ערכם של הדברים המקיימים אותנו: האוויר והמים הנקיים, הקרקע והצומח, הקהילה הדואגת לנזקים שבה, השכונה שילדים יכולים לשחק בה בחוץ בבטחה. אנו חיים בעידן של עודף עצום במוצרי צריכה, ואילו הטבע הולך ונעלם בעקבות הרס המערכות תומכות החיים של כדור הארץ הנעשה בידי האנשים. תפיסת הקיימות גורסת שהאתגר צריך להיות שיקום הטבע - שיקום המערכות האקולוגיות תומכות החיים של כדור הארץ, אך גם יצירת סביבות חינוכיות משמעותיות נטולות אימה, הקמת מערכת בריאות מונעת ומדריכה, גידול מזון על פי עונות השנה, ניהול אורחות חיים בריאים ופעילים, השתתפות האנשים בפורומים אזרחיים שיאפשרו להם להביע את דעתם לגבי תרבות וערכים בחברה שהם חיים בה (על פי האתר של מרכז השל).

2.4 דיון במונח 'קיימות'

2.4.1 המונח באנגלית:

שם העצם sustainability מוזכר במילון אוקספורד במרשתת - בתוספת משנת 2000 - בערך של שם התואר sustainable, במעמד שם עצם הנגזר משם התואר שקדם לו.

2.4.2 תיאור הדיון בקביעת המונח בעברית:

הצעת הוועדה למילים בשימוש כללי לתרגם את המונח sustainability **יָמוּת** הובאה לדיון בישיבת המליאה של האקדמיה, ישיבה רנן, ב-27 במארכ 2000. ההצעה **קיימות** עלתה מכיוונים מספר, ואף שהיא חידוש, לדברי חברי הוועדה, מתברר כי יש לו מהלכים בכמה **יָמָה**.

יְמוּת לתרגום

יְמוּת תפוס:

sustainability

הוא משמש תרגום ל-durability. הוא מוזכר במאגר הממוחשב של האקדמיה ללשון העברית בשלושה מילונים: חוזק חומרים [תשכ"ח], בטון [תשכ"ט], צבעות [תשנ"ג]. במילון למונחי הצבעות באה גם הגדרה: 'היכולת להתקיים זמן ממושך עם שמירה על התכונות והכושר המקוריים'.

יש הבדל משמעות בין duration לבין sustainability, הוא ההבדל שבין 'קיימות' לבין 'מתקיימות'. משום כך היו שהציעו שהמושג המופשט (sustainability) יהיה **מתקיימות** או **קיימות**.

אלו תוצאות ההצבעה שנערכה: **בעד (פתוח בר-קיימה) ימות - 8; בעד (פתוח של קיימה וקיימה - 2; בעד (פתוח מתקיים) ו-מתקיימות - 3.**
ימות (sustainability).

2.4.3 ניתוח הדיון בקביעת המונח והבהרות בנושא:

נראה לנו כי מאחר שהצבעה נערכה לגבי צמד מונחים ולא לגבי כל מונח בנפרד, נבחר הצמד 'פיתוח בר-קיימה' ו'קיימות'. ההשפעה שהייתה לשימוש הנפוץ ב'בר-קיימה' על הבחירה בו, הכריעה למעשה גם את הבחירה ב'קיימות'. לנו נראה כי המונחים 'מתקיימות' ו'פיתוח מתקיים' משקפים ביתר נאמנות את משמעות המושג.

יְמוּת היא חידוש מבחינת הסמנטמה (המשמע) אך לא מבחינת הלקסמה (המילה המילונית, הערך המילוני).¹³ ראוי לציין כי עובדה זו לא הוזכרה בישיבת המליאה של האקדמיה ('זיכרונות האקדמיה').

13 על המושגים בהרחבה ר' ניר (תשנ"ג, עמ' 17).

יָמוֹת במשמעו שבמקורות מצוי במילונים אלו:

מילון/אוצר מונחים	תרגום	רובד לשון	משמעות
קלצקין	;Dauerhaftigkeit ;Bestandigkeit		תכונת הדבר הקיים המתמיד
בן-יהודה		הגאונים ואילך	תכונת הדבר הקיים
כנעני			תכונת הדבר הקיים
אבן שושן (תשכ"ט) (2003)		ימי הביניים	תכונתו של הדבר הקיים, קיום, התמדה

הדוגמות שקלצקין נותן, מצויות גם אצל בן יהודה, אבן שושן וכנעני: 'ועניניהם הקיימים כקיימות הארץ יאבדו הענינים ההם כאבדת הבגד הבלה, מורה נבוכים ב כט).

במילון אבן-שושן ובמילון כנעני יש גם דוגמות מהעברית החדשה: 'שהאדם החדש הוא אדם של הקימות המעשית' (צ' וויסלבסקי). 'קטן זה מתעקש ומעמיד פנים כאילו יש לו קימות' (י' שנהר). במילון כנעני יש עוד דוגמה בלי ציון מראה מקום: 'להשתחרר מכבלי השיעבוד לקימות ולנוסחאות מאובנות' (לשון עברית חדישה).

יָמוֹת בַּעֲבֵרִית חֲדָשָׁה:

מילון/ אוצר מונחים	תרגום	רובד לשון	משמעות
אבן שושן (2003)		חדשה	היכולת להתקיים זמן ממושך כששומרים על הכושר, התכונות והאיכות של פריטי ציוד הממשיכות להתקיים בעת אפסון ממושך.
רב-מילים ממוחשב	Durability; ;sustainability	עברית חדשה	היות בר-קיימא; יכולת להתקיים לאורך זמן תוך שמירה על תכונות היסוד. ¹⁴

מאחר שהמילה 'קִיָּם' קודמת ל'קִיָּמוֹת', אנו מניחים ש'קִיָּמוֹת' נגזרה מתוך 'קִיָּם' ובנויה מהבסיס 'קִיָּם' + הצורן הסופי -ות. הצורן הסופי -ות הוא בעל ערך סמנטי קבוע. צורן סופי זה מצוי במקורותינו במשקלים: קטילות (כריתות), קטלות (זקנות, תפלות), קטלות (מלכות, מרדות), קטות (זכות, שטות).

צורן סופי זה מציין לרוב הפשטה (אבסטרקטיות), והוא מוצמד לבסיס שם עצם, שם תואר או צורת בינוני (ניר, תשנ"ג). שורצולד (תשס"ב, כרך ב') סוברה כי הסיומת 'ות' מציינת גזירה משורש ומשקל ב-'גדלות' 'דחיפות' וצורן גזירה ב'גסות' 'דלות'. המילה 'קִיָּמוֹת' מצויה בלוח השמות של ברקלי (1969) בקבוצת השמות ממין נקבה המסתיימים ב-'ות'.

14 מעניין שבמילון רב-מילים הממוחשב 'קיימות' מצויה במשמעות שנקבעה באקדמיה ואילו 'בר קיימה' אינו מצוי במשמעות sustainable.

מילים אחרות הבנויות באותה דרך גזירה שנתקלנו בהן בכתובים והן אינן מצויות במונחי האקדמיה: נְיָדוּת, נְיָדוּת (בעיקר בביטוי 'ניידות עובדים'), נְקוּת. 'נוודות' ו-'ירוקות' מצויות במילון ההווה בערך של שמות העצם שהם נגזרו מהם, אך לא 'ניידות'. המונח נְיָסוּת מצוי במונחי האקדמיה בתחום הרפואה ורפואת השניים.

המילה 'נְיָמוּת' היא מילה הרווחת בשנים האחרונות בציבור במשמעות של 'יזמה כלכלית'. דרך גזירתה היא כדרך הגזירה של 'קְיָמוּת'. היא מצויה במילון הממוחשב 'רב מילים' אך עדיין לא אושרה באקדמיה. המונח כה נפוץ שאנו מניחים שכאשר תובא לדיון באקדמיה תאושר בלי התנגדות.

על מידת הכרת המונח 'קְיָמוּת':

ביקשנו מחמישים סטודנטים במכללה, אקדמאיים במדעי הרוח והחברה הלומדים לימודי הסמכה בהוראת הלשון העברית או עריכת לשון, לכתוב את משמעות המונח 'קיימות'. ארבעים ושבעה סטודנטים כתבו שמדובר בשם מופשט, בשם פעולה של 'קִיָּם' או של 'קִיּוּם' אך חשבו שמשמעותו זהה למשמעות 'היות', 'קִיּוּם', 'היות קיים', 'הימצאות', 'נוכחות', 'ממשות', 'יש', 'בנמצא'. יש שכתבו שהוא תרגום ל-existence. שניים מהם ידעו במידה זו או אחרת את המשמעות. אחד ידע את המשמעות המדויקת. על שאלתנו מניין ידע, השיב כי נתקל במונח באחד מפרסומי המכללה. מונחים נרדפים ל'קְיָמוּת' המשמשים בנושאי איכות הסביבה: (א) סביבתנות; (ב) אוריינות אקולוגית;

מסקנות:

קביעת מונחים חדשים אינה מלאכה קלה כלל ועיקר. עבודה רבה מושקעת באקדמיה ללשון העברית בנושא. תיאור הדיון שהובא לעיל מלמד על השיקולים המנחים את חברי הוועדה וחברי האקדמיה ועל התלבטויותיהם. שיקולים רבים מנווטים את דרכם של חברי הוועדות: שיקולים הנוגעים ללשון (דקדוק ותחביר) ושיקולים הנוגעים לשימוש בקביעת המונח 'פיתוח בר-קימה' קיבלו חברי הוועדה את המצוי בשימוש למרות הסתייגויותיהם מן המונח.

כברת דרך ארוכה עברה האקדמיה ללשון העברית בקבלה מונחים רווחים בציבור על אף ההסתייגויות שיש לה מהם. אפשר לומר כי האקדמיה שינתה את גישתה לנושא.

בעבר הקפידה האקדמיה לקבוע מונחים שתצורתם הולמת את כללי הדקדוק ואת המצוי במקורות ונלחמה ב'חירוף' נפשי' נגד ביטויים שגורים בשפה שלא עמדו בדרישותיה הקפדניות.

אולם מאמצע שנות התשעים אנו נוכחים כי לעתים אחרי שני התנגדות רבות של האקדמיה למונח שלא נוצר על פי כללי הדקדוק, אך השתרש בציבור, היא מאשרת אותו: אחיזתו המוצקה בפי הדוברים לא אפשרה את שירותו ואת הקניית המונח המוצע מטעמה. לשכיחות השימוש במונח לא ייחסו בעבר משקל, אולם עם השנים היא הפכה לגורם בעל חשיבות בשיקולים אם לאשר מונח חדש או מונח שנדחה בעבר, אך הציבור ממשיך להשתמש בו.

בשנת 1994 אושר המונח '**תסכול**' במונחי הפסיכולוגיה לתרגום frustration. מונח זה רווח בציבור שנים רבות, אך האקדמיה התנגדה לאישורו בשל דרך תצורתו. 'מפח' היה אמור לשמש במקומו, אך הציבור סירב להשתמש ב'מפח'. על '**גיבוי**' (למד לשונך פו) נכתב כי הוא 'תרגום גרוע משום שצורתו לקויה מצד הדקדוק. צורת 'גיבוי' יכולה להיגזר רק מנחי ל"י, ואילו השורש של 'גבי' הוא ג-ב-ב, לא ג-ב-י, ואכן יש 'גיבוי' במקורותינו ומשמעו 'גביית כסף'. האקדמיה קבעה כי המונח 'תימוכין' ישמש תרגום ל-backing, ולא 'גיבוי'. אולם בשנת 2003 אישרה האקדמיה את המונח 'גיבוי'. קודם לכן אושר המונח 'גיבוי' בתחום המחשבים במשמעות back up. האקדמיה לא אישרה את המונח '**תדמית**' לתרגום אימאז' על אף שכיחותו הרבה בפי הציבור בשל היותו תפוס במשמעות 'שבלונה' - כל, שמעתיקים בו או יוצרים בצורות כדמותו' (למד לשונך כט, עה). וכך קבעה האקדמיה: "המשתמש לתרגום 'אימאז' במילה 'תדמית' משתבש". אולם בשנת 1994 אישרה האקדמיה את המונח 'תדמית' במשמעות 'אימאז'. יש עוד דוגמות לאישור מונחים שבעבר לא אושרו על אף שימושם הרווח בפי הציבור; אך לא כאן המקום לפרטן.

מילי סיום:

האקולוג האמריקאי גרט הרדין (מצוטט באתר מרכז השל במרשתת) גרס כי עלינו ללמוד לבחון כל בעיה או שאלה שאנו עוסקים בה דרך כמה מִסְנָנִים - כל מִסְנָן ושאלתו. שני מסננים קשורים לנושא מאמרו: (א) מסנן האוריינות המילולית: הבחירה במילים המתאימות להבעת המושג; (ב) מסנן האוריינות האקולוגית.

הדרך שבה תכננו את העולם הטכנולוגי סותרת את ההיגיון האקולוגי, שֶׁפֶן בטבע אין פסולת: הפסולת של יצור אחד היא המזון של יצור אחר. לעומת זאת אין בני האדם בונים את רוב המערכות שלהם בצורה מחזורית, אלא קווית: הם שואבים משאבים מכדור הארץ, משתמשים בהם ומשליכים אותם לאחר השימוש. על בני האדם לסגור את המעגל, כפי שנהוג בטבע, כדי שהפסולת תוכל להפוך למשאב.

הדרך המועדפת ליצירת מילים חדשות הנקוטה באקדמיה ללשון העברית יש בה לא רק אוריינות מילולית אלא גם אוריינות אקולוגית: היא משתדלת ליצוק משמעויות חדשות למילים ישנות שאינן בשימוש: היא סוגרת מעגל.

רשימת המקורות

- בהט, שושנה (תשמ"ז) דרכה של האקדמיה ללשון העברית בחידושי מילים. לשוננו לעם ל"ח. עמ' 506-551.
- בנדויד, אבא והדסה שי (תשל"ד) מדריך לשון לרדיו ולטלוויזיה. ירושלים: רשות השידור.
- ברקלי, שאול (1969) לוח השמות השלם. ירושלים: ראובן מס.
- גושן-גוטשטיין, משה (1969) מבוא למילונאות של העברית החדשה. ירושלים ותל אביב: שוקן.
- גדיש, רונית (מרכזת) (תשס"ח) ק"ן לבן-יהודה - כן לעברית: 150 שנה להולדת אליעזר בן-יהודה. ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- זיכרונות האקדמיה ללשון העברית מ"ז-מ"ח-מ"ט לשנים התשי"ס - התשס"א - התשס"ב (תשס"ז) ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- ינאי, יגאל (תשמ"ט-תש"ן) חידוש מילים בעברית. לשוננו לעם - קובץ לשנת הלשון. עמ' 254-258.
- למד לשונך - עלונים ומפתחות (תשנ"ד) ירושלים: האקדמיה ללשון העברית.
- מישור, מרדכי (תשל"ג) בַּר קִיָּמָא, בַּר קִיָּמָא, בַּר קִיָּמָא. לשוננו לעם כד, עמ' 261 ואילך.
- ניר, רפאל (תשנ"ג) דרכי היצירה המילונית בעברית בת-זמננו. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- שורצולד, אורה (תשס"ב) פרקים במורפולוגיה עברית, כרך ב'. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

מילונים

אבן שושן, אברהם (תש"ח. תשכ"ט) המלון החדש. ירושלים: קרית ספר.
אבן שושן, אברהם (2003-2004) מלון אבן שושן מחדש ומעדכן לשנות
האלפים בששה כרכים בהשתתפות חבר אנשי מדע. תל אביב.
בהט, שושנה ומרדכי מישור (תשנ"ה) מילון ההווה - מילון שימושי לעברית
התקנית. ספרית מעריב, איתיב.
בן יהודה, אליעזר (1959) מלון הלשון העברית הישנה והחדשה. ירושלים.
גור, יהודה (תש"ה) מלון השפה העברית. תל אביב: דביר.
כנעני, יעקב (תש"ד) אוצר הלשון העברית לתקופותיה השונות. תל אביב:
מסדה.
מדן מאיר (תשי"ד. תשכ"א) מאלף עד תו - מלון עברי שמושי. ירושלים:
אחיאסף.
מילון אוקספורד לאנגלית במרשתת:

<http://dictionary.oed.com/cgi/display/50243648?keytype=ref&ijkey=iDZxSMxJUThSU>
קלצקין, יעקב (תרצ"ד) אוצר המונחים הפלוסופיים ואנתולוגיה פלוסופית.
כרך ב'. ברלין. הוצאת אשכול.
רב-מילים: המלון השלם לעברית החדשה במרשתת:

<http://www.ravmilim.co.il>
Jastrov, Marcus. (1943). *Dictionary of Talmud Yerushali Midrashic Literature and Targumim*. New-York: Pardes Publishing House.

מקורות במרשתת:

האתר של האקדמיה ללשון העברית:
<http://hebrew-academy.huji.ac.il/welcome4a.html>
<http://hebrew-academy.huji.ac.il/decision3.html>
האתר של המשרד לאיכות הסביבה:
http://www.sviva.gov.il/bin/en.jsp?enPage=BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Zone&enDispWho=sustain_loca&enZone=sustain_loca
http://www.environment.gov.il/bin/en.jsp?enPage=BlankPage&enDisplay=view&enDispWhat=Zone&enDispWho=sustain_city_n&enZone=sustain_city_n

האתר של מרכז השל:

<http://www.heschel.org.il/heshelphp/hazon.php?cat=kaiaamut>

WikiCritic, המילון הביקורתי על מושגי כלכלה וחברה:

<http://ecowiki.org.il/index.php?title=%D7%A7%D7%99%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%AA>

ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית:

<http://he.wikipedia.org/wiki/>

[%D7%A4%D7%99%D7%AA%D7%95%D7%97_](#)

[%D7%91%D7%A8_%D7%A7%D7%99%D7%99%D7%9E%D7%90](#)

שער שני

